

Sygn. akt I CSK 512/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 maja 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Zbigniew Kwaśniewski

Protokolant Justyna Kosińska

w sprawie z powództwa K. B.

przeciwko J. B.

o zachówek,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 18 maja 2017 r.,

skargi kasacyjnej pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 20 stycznia 2016 r., sygn. akt VI ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok w części uwzględniającej apelację i zasądza od pozwanej na rzecz powoda kwotę 71.794,51 (siedemdziesiąt jeden tysięcy siedemset dziewięćdziesiąt cztery i 51/100) zł z odsetkami ustawowymi i odsetkami za opóźnienie (pkt I.1) i orzekającej o kosztach procesu (pkt od I.3 do I.9 oraz pkt od III do VII) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powód K. B., po ostatecznym sprecyzowaniu powództwa, domagał się zasądzenia na swoją rzecz od pozwanej J. B. kwoty 400.000,00 zł - wraz z odsetkami ustawowymi od dnia wezwania do zapłaty oraz kosztami procesu - tytułem uzupełnienia zachowku.

Sąd Okręgowy w W. wyrokiem z dnia 8 lipca 2009 r. oddalił powództwo i orzekł o kosztach postępowania. Sąd ten ustalił, że H. B. zmarł w dniu 20 lutego 2009 r., pozostawiając - jako spadkobierców ustawowych - żonę oraz troje dzieci: powoda, pozwaną oraz H. J. Sąd Rejonowy w P. postanowieniem z dnia 27 maja 2009 r. stwierdził, że spadek po H. B. nabyli wymienieni spadkobiercy ustawowi po 1/4 części. W chwili śmierci spadkodawcy w skład spadku wchodziły: ciągnik Ursus oraz maszyny rolnicze (pług dwuskibowy, opryskiwacz, kultywator, glebogryzarka, przyczepa) o wartości 1.900,00 zł, udział w 1/3 własności nieruchomości gruntowej położonej w miejscowości N. G., dla której prowadzona jest księga wieczysta (...), o wartości 2 381.874,00 zł oraz środki pieniężne zgromadzone na rachunkach bankowych - według stanu na dzień 20 lutego 2009 r. - w łącznej kwocie 34 326,59 zł. Do czystej wartości spadku podlegają doliczeniu: darowizna uczyniona w dniu 16 kwietnia 2004 r. na rzecz J. B. i K. D. w postaci nieruchomości gruntowej położonej w M. przy ul. P., objętej księgą wieczystą (...), o wartości 1 588.200,00 zł, darowizna dokonana w dniu 18 stycznia 1997 r. na rzecz H. i S. małżonków J., obejmująca nieruchomość gruntową położoną w miejscowości Wypędy, mającą urządzoną księgą wieczystą (...), o wartości 358 600,00 zł, darowizna uczyniona w dniu 8 stycznia 1986 r. na rzecz H. i S. małżonków J., obejmująca nieruchomość gruntową położoną w M., objętą księgą wieczystą (...), o wartości 1.091 560,00 zł oraz darowizna dokonana w dniu 29 czerwca 1984 r. na rzecz J. B., obejmująca nieruchomość gruntową położoną w M. przy ul. P., objętą księgą wieczystą (...), o wartości 748 056,00 zł.

Sąd Okręgowy wskazał, że łączna wartość aktywów wchodzących w skład spadku oraz darowizn podlegających doliczeniu do spadku zamyka się sumą 6 204.516,00 zł. Należny powodowi zachówek, stanowiący 1/8 wartości spadku, wynosi 775.564,57 zł, zaś nabyte przez powoda w drodze dziedziczenia prawa

majątkowe mają wartość 793 958,00 zł. Porównanie wartości zachowku oraz faktycznie uzyskanego udziału w spadku wskazuje na to, że roszczenie powoda o zachówek zostało zaspokojone, gdyż znajduje w pełni pokrycie w powołaniu do spadku.

Sąd Apelacyjny w (...), na skutek apelacji powoda, wyrokiem zaskarżonym skargą kasacyjną zmienił wyrok Sądu Okręgowego w W. w ten sposób, że zasądził od pozwanej na rzecz powoda kwotę 71.794,51 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 29 czerwca 2010 r. do dnia 31 grudnia 2015 r. oraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016 r. do dnia zapłaty, oddalił dalej idące powództwo oraz apelację i orzekł o kosztach procesu za obie instancje.

Sąd Apelacyjny wskazał, że Sąd Okręgowy nieprawidłowo ustalił wartość wchodzącego w skład spadku udziału 1/3 nieruchomości położonej w N., przyjmując, że wynosi ona 2.381.874,00 zł, a nie 3.175.833,33 zł, co doprowadziło do zaniżenia substratu zachowku, który powinien wynosić 6.998.475,92 zł. Należy powodowi zachówek, stanowiący iloczyn ułamka w wysokości 1/8 i kwoty 6.998.475,92 zł, wyraża się sumą 874.809,49 zł. Tymczasem wartość nabytego przez powoda udziału w spadku wyniosła 803.014,98 zł ($3.212.059,92 \text{ zł} \times \frac{1}{4}$). Powód jest zatem uprawniony do uzupełnienia zachowku o kwotę 71.794,51 zł ($874.809,49 \text{ zł} - 803.014,98 \text{ zł}$). Orzekając o odsetkach, Sąd Apelacyjny uznał, że powinny być one naliczone od dnia 29 czerwca 2010 r. tj. po upływie 14 dni od otrzymania przez pozwaną wezwania do zapłaty zawartego w piśmie procesowym doręczonym w dniu 14 czerwca 2010 r.

W skardze kasacyjnej, opartej na podstawie określonej w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., pozwana wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku w części zmieniającej wyrok Sądu pierwszej instancji i oddalenie powództwa w całości. Zarzuciła Sądowi Apelacyjnemu naruszenie art. 994 § 1 k.c. poprzez jego niewłaściwe zastosowanie i doliczenie do substratu zachowku dwóch darowizn dokonanych przed więcej niż dziesięciu laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, na rzecz S. J. niebędącego spadkobiercą ani osobą uprawnioną do zachowku, co skutkowało zasądzeniem na rzecz powoda kwoty 71.794,51 zł tytułem wyrównania zachowku, podczas gdy darowizna ta nie podlega doliczeniu przy obliczaniu zachowku, a przy prawidłowym

ustaleniu substratu zachowku powód otrzymał należy zachowek w postaci powołania do spadku.

Skarżąca zarzuciła również naruszenie przepisów art. 991 § 2 k.c. i art. 5 k.c. przez niewłaściwe zastosowanie oraz art. 481 § 1 k.c. przez błędną wykładnię.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Instytucja zachowku stanowi formę ustawowego zabezpieczenia interesów osób najbliższych spadkodawcy przed skutkami dokonanych przez niego rozrządzeń w ramach przysługującej swobody testowania. Ustawodawca pozostawił spadkodawcy wybór co do sposobu zapewnienia uprawnionemu należnego mu zachowku. Spadkodawca może powołać uprawnionego do dziedziczenia, uczynić na jego rzecz zapis lub dokonać na jego rzecz darowizny. Dopiero wtedy, gdy uprawniony nie otrzymał w żadnej z tych postaci należnego zachowku, przysługuje mu roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do jego pokrycia; w przypadku różnicy między wartością należnego zachowku a wartością przypadającej uprawnionemu korzyści z tytułu powołania do dziedziczenia, zapisu lub darowizny, uprawniony może dochodzić sumy pieniężnej wyrównującej tę różnicę (art. 991 § 2 k.c.).

Konsekwencją przyjętej regulacji jest obowiązek zaliczenia na poczet należnego zachowku darowizn uczynionych przez spadkodawcę. Ustalając substrat zachowku, należy ustalić wartość spadku oraz doliczyć do niej wartość darowizn i zapisów windykacyjnych dokonanych przez spadkodawcę (art. 993 k.c.). Nie dolicza się do substratu zachowku darowizn dokonanych przed więcej niż dziesięciu laty, licząc wstecz od otwarcia spadku, ale dokonanych na rzecz osób niebędących spadkobiercami ani uprawnionymi do zachowku (art. 994 § 1 k.c.); darowizny dokonane na rzecz osób będących spadkobiercami podlegają doliczeniu, choćby zostały poczynione dawniej niż na dziesięć lat przed otwarciem spadku.

Z motywów zaskarżonego wyroku wynika, że Sąd Apelacyjny, obliczając należny powodowi zachowek, doliczył do spadku wartość darowizn dokonanych przez spadkodawcę w dniu 8 stycznia 1986 r. oraz w dniu 18 stycznia 1997 r.; darowizny te zostały dokonane na rzecz H. J. będącej spadkobiercą oraz jej męża S. J. niebędącego spadkobiercą ani osoba uprawnioną do zachowku.

Podniesionym w skardze kasacyjnej zarzutom podważającym trafność tej oceny nie można odmówić słuszności.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego zwrócono uwagę, że w sytuacji w której spadkodawca uczynił darowiznę na rzecz uprawnionego do zachowku i na rzecz jego małżonka z zastrzeżeniem, że przedmiot darowizny wejdzie do majątku wspólnego obdarowanych, zaliczeniu na należny uprawnionemu zachówek podlega tylko wartość połowy przedmiotu darowizny (zob. wyroki; z dnia 30 października 2003 r., IV CSK 158/02, Biul. SN 2004, nr 4, poz. 8 oraz z dnia 12 maja 2000 r., II CKN 542/00, nie publ.). W uzasadnieniu tego stanowiska wskazano, że jego przyjęciu nie sprzeciwia się bezudziałowy charakter wspólności ustawowej (art. 31 § 1 k.r.o.). Konsekwencją ukształtowania wspólności ustawowej jako wspólności łącznej jest zakaz dokonywania w czasie jej trwania podziału majątku wspólnego oraz zakaz rozporządzania i zobowiązywania się do rozporządzenia udziałem, który w razie ustania wspólności przypadnie małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku (art. 31 i art. 35 k.r.o.). W art. 996 zdanie pierwsze k.c. chodzi natomiast o zaliczenie przysporzenia uzyskanego przez uprawnionego na należny mu zachówek. Jeżeli uprawniony do zachowku pozostaje we wspólności ustawowej, a przedmiot darowizny dokonanej przez spadkodawcę na rzecz obojga małżonków wszedł do majątku wspólnego, to zachodzą podstawy do przyjęcia, że przysporzeniem na rzecz samego uprawnionego jest tylko połowa wartości tego przedmiotu. Wniosek ten jest uzasadniony w świetle art. 42 i art. 43 § 1 k.r.o., skoro od chwili ustania wspólności ustawowej do majątku, który był nią objęty, stosuje się odpowiednio przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych, a oboje małżonkowie mają równe udziały w majątku wspólnym.

Przytoczony pogląd został wprawdzie wyrażony na tle art. 996 k.c., regulującego zasady zaliczania zapisów windykacyjnych i darowizn dokonanych przez spadkodawcę na rzecz uprawnionego do zachowku na należny mu zachówek, jednak przywołana w jego uzasadnieniu argumentacja jest w pełni przydatna do rozstrzygnięcia kwestii mającej istotne znaczenie w sprawie niniejszej. Trzeba zatem uznać, że w sytuacji, w której spadkodawca - przed więcej niż dziesięciu laty przed śmiercią - uczynił darowiznę na rzecz uprawnionego do zachowku i na rzecz jego

małżonka z zastrzeżeniem, że przedmiot darowizny wejdzie do majątku wspólnego obdarowanych, przy ustalaniu substratu zachowku należy doliczyć do wartości czystej spadku połowę wartości przedmiotu darowizny. Bezudziałowy charakter wspólności ustawowej nie może prowadzić do doliczenia wartości przysporzenia uzyskanego przez osobę niebędącą spadkobiercą ani uprawnioną do zachowku w drodze darowizny dokonanej przez spadkodawcę przed więcej niż dziesięciu laty. Przyjęcie odmiennego zapatrywania pozostawałoby w sprzeczności z treścią art. 994 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny nie dostrzegł potrzeby rozważenia charakteru wskazanych darowizn i ich znaczenia dla oceny dochodzonego roszczenia, co nie pozwala odeprzeć skutecznie zarzutu naruszenia wymienionego przepisu.

Zasadą jest, że wysokość należnego uprawnionemu zachowku odpowiada połowie wartości udziału, który by mu przypadł przy dziedziczeniu ustawowym; w odniesieniu do powoda, jest to udział wynoszący 1/8 część substratu zachowku. Nie ulega wątpliwości, że prawidłowe ustalenie substratu zachowku wymaga doliczenia do spadku wartości darowizn z uwzględnieniem zasad określonych w art. 994 § 1 k.c.; ich naruszenie usprawiedliwia zarzut obrazy art. 991 § 2 k.c.

Bezprzedmiotowe było natomiast roztrząsanie pozostałych zarzutów skarżącej, odnoszących się do zasadności zastosowania art. 5 k.c., czy też wykładni art. 481 § 1 k.c. Zastosowanie tych przepisów mogłoby wchodzić w rachubę tylko w przypadku zasadnego uznania, że powodowi przysługuje roszczenie o uzupełnienie zachowku.

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji.

jw

r.g.